

ОИЛА ВА НИКОҲ МУСТАҲКАМЛИГИ ЖАМИЯТ БАРҚАРОРЛИГИ, ТИНЧЛИК, ОСОЙИШТАЛИГИНИ ТАЪМИНЛОВЧИ МУҲИМ ОМИЛ

ТошДТУ “Ўзбекистон тарихи” кафедраси
доценти **Дехқонов Маҳмудали Роҳаталиевич**

Аннотция: Мақолада жамият тараққиёти бўлган оила ва никоҳ муносабатлар маданиятининг моҳияти ҳозирги замон глобаллашу даврида жамиятимиздаги долзарб ижтимоий масалларидан бири эканлиги ҳақида тутган ўрни кўрсатилган. Мамлакатимиздаги ижтимоий-сиёсий, маданий ва маънавий ҳаёти: оила ва никоҳ муносабатлари маданиятининг диний ва фалсафий моҳияти, оила аҳоли турмуш тарзининг манбаларда ёритилиши кўрсатилаган. Зероки, жамиятдаги мустаҳкам оила ва никоҳ муносабатлари маданияти асосида қурилгани илмий, маънавий муносабатлари оила мустаҳкамлиги жамият барқарорлиги, тинчлиги, осойишталигини таъминловчи муҳим омил эканлиги баён қилинган.

Калит сўзлар: маданият, маънавият, ахлоқ, одаб, одат, маҳр, маросим, аҳком, мерос, ҳақ, ҳуқуқ, насл, харом, имон, иззат, ҳурмат, никоҳ, жамият, гувоҳ, талоқ, анъана, норма, давлат, маҳалла, нодир шахс.

This article is one of the most culmination issues in our country today. Each family is built on the culture of marriage. This article demonstrates that family solidarity is an important factor that ensures stability peace well-being of the community.

Тема статьи посвящена одной из важных социальных проблем нашего времени поскольку каждая семья строится на основе культуре брачных отношений. В статье показано что прочности семьи является важным фактором обеспечивающим мир и стабильности в обществе.

К И Р И Ш

Давлат жамиятнинг асосий негизи бўлган оила ва никоҳ муносабатлари маданиятининг диний ва фалсафий моҳиятида оила тарихи, унинг пайдо бўлиши қадимги оила тарихига катта эътибор берилиб келинган. Оила тарихи, оила ва никоҳ муносабатлар маданияти аҳоли турмуш тарзини исломдан олдинги давридаги оила, никоҳ турларининг ёзма манбаларида кўрсатилганлигини муҳим аҳамияти эга эканлиги баён қилинилади. Исломдан кейинги даврида оилани ва никоҳ муносабатлари маданиятида Қуръон Карим, Ҳадис шарифларларда оиланинг ижтимоий тараққиётининг узуликсиз жараёнини исломий нуқтаи назардан кўрсатиб берилган.

Ислом манбаларида оиланинг ташкил бўлиши, мазмун-моҳияти, оила муносабатлари маданиятига оид кўрсатмалар, талаблар ўз ифодасини топган. Никоҳ – арабча сўз бўлиб, қўшилиш деган маънони англатади [1:19]. Бу фақат жисмоний

жуфтлашиш эмас балки маънавий муштараклашишдир. У ижтимоий ҳодиса бўлганлиги учун гувоҳлар иштирокида амалга оширилади. Бурхониддин Марғиновий ёзишича: "Билгинки, никоҳ бобида гувоҳлик шартдир", чунки Расулulloҳ (с.а.в.): "Гувоҳларсиз никоҳ никоҳ эмас", деганлар[2: 647,648].

Ислом дини тарғиб қилган оила маданияти жоҳилия даврида ҳукм сурган оилавий муносабатлардан тубдан фарқ қилади. Агарда жоҳилия даврида аёлларнинг оиладаги ҳуқуқлари умуман паймол қилинган ҳолда эркак ҳолаганича хотин олиш (15-20 та, ундан ҳам кўп) ҳуқуқига эга бўлган бўлса, ислом манбаларида бу масалалар муайян даражада тартибга солинди. Исломга асосланиб қуриладиган оилалар янгича мазмун, янгича шакл касб эта бошлади. Қарийиб 1,5 минг йил давомида исломга эътиқод қилувчи халқлар исломий никоҳ асосида оила қурадилар ва шу давр ичида оила муносабатлари маданияти шаклланиб, мазмуни бойиб борди.

АСОСИЙ ҚИСМ

Исломда оила ва никоҳ муносабатлар маданиятининг диний-фалсафий моҳияти ривожланиш тарихига эътибор берилар экан, бу ижтимоий тараққиётнинг узлуксиз жараёни ҳисобланиб, у жамият босқичларидаги маънавий-ахлоқий, диний-маданий ривожланиш даражаси билан боғлиқ ҳолда кечган. Кўп изланувчилар фикрига кўра, оила-маданий мерос, ахлоқий норма ва анъаналарни ташувчи умуминсоний қадриятнинг нодир ижтимоий бирлиги бўлиб, ҳозирги шароитда нафақат унинг шахс маънавий маданиятининг ривожланишида, балки жамият ривожи учун ҳам аҳамияти ортиб бормоқда.

Оила ва никоҳ муносабатлар маданиятини ривожланиши тарихига эътиборга олиб келган икки тамойилни кўрсатиш лозим: биринчиси, одамлар яшаш учун бирлашиб, моддий неъматлар ишлаб чиқариш эҳтиёжи; иккинчиси, насл қолдириш йўли билан ҳаётни давом эттиришга интилиши. Бу иккала тамойил инсон маънавиятини такомиллаштиришни тақозо этиб, ижтимоий ҳаёт тажрибаси орқали амалга ошган. Бу жараёнларда асосий ҳал қилувчи омил ижтимоий бирлик ҳисобланиб, шу асосда моддий неъматлар яратиш такомиллаштирилган.

Оила ижтимоий бирлик тизимида нисбатан мустақил ҳодиса ҳисобланса-да, жамият тарихий тараққиётида мавжуд бўлган ижтимоий, иқтисодий, маънавий, ахлоқий омиллар тобора муҳим аҳамият касб этиб борган. Оила ва жамиятнинг тадрижи ҳар доим бир-бири билан боғлиқ равишда амалга ошган. Шу сабабли оила қуришнинг биологик сабаблари бир хил, аммо ижтимоий моҳияти, шакллари тез такомиллашиб, ўзгариб турган. Никоҳ барча даврларда ҳам ҳақиқий оиланинг такомиллашуви ва ривожланишига маънавий, ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилган. Никоҳ янги қурилаётган оилани давлат, жамият томонидан расмий равишда танолинишидир. Шу сабабли ҳам никоҳни қайд этиш давлат органларининг вазифаларидан бири бўлган, унинг меъёр ва мақсадлари қонунлар билан белгиланган. Барча диний таълимотларда никоҳнинг шакли ва мақсадлари масаласига бефарқ қаралмаган. Никоҳнинг бекор қилиниши эса, давлат томонидан қайд этилган, унинг ахлоқий, ҳуқуқий меъёрлари белгилаб қўйилган.

Ислом манбаларида оиланинг ташкил бўлиши, мазмун-моҳияти, оила муносабатлари маданиятига оид кўрсатмалар, талаблар ўз ифодасини топган. Никоҳ – арабча сўз бўлиб, қўшилиш деган маънони англатади [1:19]. Бу фақат жисмоний жуфтлашиш эмас балки маънавий муштараклашишдир. У ижтимоий ҳодиса бўлганлиги учун гувоҳлар иштирокида амалга оширилади. Бурхониддин Марғиноний ёзишича: "Билгинки, никоҳ бобида гувоҳлик шартдир", чунки Расулulloҳ (с.а.в.): "Гувоҳларсиз никоҳ никоҳ эмас", деганлар[2: 647,648].

Ислом дини тарғиб қилган оила маданияти жоҳилия даврида ҳукм сурган оилавий муносабатлардан тубдан фарқ қилади. Агарда жоҳилия даврида аёлларнинг оиладаги ҳуқуқлари умуман паймол қилинган ҳолда эркак ҳолаганича хотин олиш (15-20 та, ундан ҳам кўп) ҳуқуқига эга бўлган бўлса, ислом манбаларида бу масалалар муайян даражада тартибга солинди. Исломга асосланиб қуриладиган оилалар янгича мазмун, янгича шакл касб эта бошлади. Қарийиб 1,5 минг йил давомида исломга эътиқод қилувчи халқлар исломий никоҳ асосида оила қурадилар ва шу давр ичида оила муносабатлари маданияти шаклланиб, мазмуни бойиб борди.

Оила хусусидаги қарашлар Қуръони карим, ҳадиси шариф, шариат аҳкомларида ёрқин ифодасини топган. Оила қуриш ҳақида Қуръоннинг "Нисо", "Талоқ" ва бошқа суралари бағишлангани бундан далолат беради. Жумладан, "Нисо" сурасида оила қуриш қатъий никоҳ асосида бўлишини таъкидлаб шундай дейилади. Эй, имон келтирганлар! Сизларга хотинларни мажбурий равишда мерос қилиб олиш ҳалол эмасдир[3:80]. Яна никоҳнинг машруъ бўлиши ҳақида "Нур" сурасининг 32- ояти[3:354] "Нисо" сурасининг 3[3:77], 24 [3:82], 127 [3:98] - оятлари бағишланган. Уларда шаръий никоҳнинг ақидавий талаб ва қоидалари, бошқа оятларда эса никоҳ ман этилган аёллар, [3:81] опа-сингилларнинг бир никоҳда жамланмаслиги [3:81] ва бошқа жиҳатлари ўз ифодасини топган.

Исломда оилавий муносабатлари эр-хотин бурчлари ҳақида "Ҳидоя"нинг ва "Никоҳ ва талоқ китоби"да ўз ифодасини топган. Жумладан, "Ҳидоя"да оила ва никоҳ масаласида адолатнинг асосий мезонлари сифатида инсоф ва диёнат, харомдан ҳазар қилиш, поклик каби эзгу тушунчалар инобатга олинган. "Ҳидоя"да оила ва никоҳ масаласида катта маърифий-тарбиявий аҳамиятга эга бўлган ҳукмлардан бири аёлнинг никоҳ тўғрисида ўзининг қандай ҳақ-ҳуқуқларга эга эканлиги муҳим бўлган: "никоҳнинг асл моҳияти ҳақида илм бўлишлиги, эркак ва аёлнинг ижтимоий, иқтисодий, маънавий ва ахлоқий жиҳатларидан мумкин қадар бир-бирларига тенг бўлишлари муҳим шартлардан деб қаралади. Жумладан, никоҳда тенглик хусусида шундай дейилади: "Огоҳ бўлингларки, аёлларни фақат ўзларига тенг бўлган кишиларгагина берсинлар" [10:675].

Никоҳ оиланинг таянчи, насл-насабини, поклигини сақловчи, оилада соғлом муҳитни пайдо қилувчи, инсон ахлоқ-одобини ушлаб турувчи муқаддас нарса бўлганлигидан ислом манбаларидан бўлмиш Қуръони каримда бир неча ўнлаб оятлар орқали унга катта аҳамият берилган. Никоҳнинг машруъ (шарт) бўлиши ҳақида Нур

сурасининг 32- оятида[3:534], Нисо сурасининг 3 [3:77], 24 [3:82], 127 [3:98] оятлари орқали амалга ошган.

Никоҳ ҳар бир мусулмон эркак ва аёл учун оила қуришда қўлланиладиган зарурий шаръий амал ҳисобланади. Ҳатто оила қуришга моддий имконияти бўлмаган кишиларни ҳам оилали қилиб қўйишга даъват этилади.

Масалан, Қуръони каримнинг Нур сурасининг 32- оятида шундай дейилади: "Сизларнинг орангиздаги тул (эркак ва аёл) ларни ҳамда қул ва чўриларингиздан яроқлиларини уйлантирингиз! Агар (улар) камбағал бўлсалар, Аллоҳ уларни ўз фазли билан бойитур. Аллоҳ (фазлу карами) кенг ва доно зотдир"[3:77].

Жамиятнинг таянчи бўлган оила муносабатлари маданиятининг шаклланиши ва ривожланиш босқичларини тадқиқ этишда ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-маданий, маънавий ҳаётнинг таъсирини инобатга олиш билан диний (исломий) омилни ҳисобга олиш ҳам зурур. Ҳозирги истиқлол даврида баркамол ёш авлодни тарбиялашдан фақат ота-она, балки жамоатчилик фикри, маҳалла-кўй таъсири ҳам катта аҳамият касб этмоқда. Оилада янги инсон шаклланади, маънавий, жисмоний камолга етади. Шунинг учун ҳам истиқлол даврининг энг муҳим вазифаларидан бири—мустаҳкам оилани яратишдир.

Ислом дини кенг тарқалган Ўзбекистонда тарихан ўзбек оиласининг ривожланиши босқичлари исломий таълимотлар таъсирида ўтган. Миллий ва исломий қадриятлар асосида ёшлар тарбиясида, бир томондан, ота-оналар билан болалар ўртасида меҳр-оқибат, ҳурмат-иззат шаклланган, иккинчи томондан, ота-оналар ҳам ўз болаларини элда имон-этиқодли, жонкуяр, меҳрибон, меҳнаткаш, инсофли, виждонли кишилар қилиб тарбиялашга эътибор қаратганлар. Яхши тарбия кўрган бола ота-онага ҳам катта иззат, ҳурмат келтиради.

Ислом манбалари Қуръони карим ва ҳадиси шарифда оила, никоҳ, фарзанд тарбиясига алоҳида эътибор қаратилади. Жумладан, "Аллоҳ сизлар учун ўзларингиздан жуфтлар яратиб, жуфтлирингиздан сизлар учун ўғиллар ва набиралар пайдо қилди ва сизларни пок нарсалардан ризқлантиради" [3:354]. Ўзбек оиласида қадимдан бошлаб таълим-тарбия анъанасига риоя қилинган. Исломда оиладаги тарбияда фарзандлар соғлом бўлиб ўсиши ҳисобга олинади, инсонларнинг молига, жонига, обрўйига путур етказадиган нарсаларни харом деб ҳукм қилинади. Ёшлар ҳалол меҳнатга ўргатилиб, ҳалол билан ҳаромни ажратиб жамиятда ўз ўрнини топиш ва тўғри йўлга солиш учун ҳадис, Қуръони карим кўрсатмаларига амал қилинади. Қуръони каримда: "Унинг аломатларидан (яна бири) – сизлар (нафсни қондириш жиҳатдан) таскин топишингиз учун ўзларингиздан жуфтлар яратгани ва ўрталарингизда иноқлик ва меҳрибонлик пайдо қилганидир. Албатта, бунда тафаккур қиладиган кишилар учун аломатлар бордир" , дейилади. Бундай даъватларга мусулмон оилалари тарихан риоя қилиб келган. Ота-онанинг ўз болаларига ғамхўрлик қилиши, ўзбек халқи анъаналарида катта ўрин олган. Бундай оилаларда ўсган болалар маънавиятида меҳнатсеварлик, ота-оналарига, ака-укаларига меҳрибон бўлишдек фазилатлар шаклланади. Оила

муносабатлари маданиятининг ислом таълимоти асосида шакллантириш Қуръони каримнинг қатор оятларида, ҳадиси шариф ва шариат аҳкомларида ўз ифодасини топган ва уларга риоя қилган мусулмонлар ислом маънавиятига эга бўлганлар. Улар: ота-онага яхшилик қилиш, қариндошлар билан мунтазам алоқада бўлиш ва уларни хурсандчилик ёки мусибат маросимларида иштирок этиш, дўстлар ва қўшнилар билан яхши муносабат ўрнатиш, саломлашиш ва алик олиш, бегона хонадонга киришдан аввал изн сўраш, келган одамга ёнидан жой бериш, ширин муомала қилиш, харом ва ёмонликдан сақланиш, бир-бирларига яхшиликни ўргатиш, имонли, эътиқодли бўлиш, мусибатларга сабр қилиш, ростгўй ва халол кишиларни ҳурмат қилиш, хато қилган кишиларни кечириш каби фазилатлардир. Бундай ўзбек халқи минталитетига хос хусусиятлар нафақат исломий қадриятларни, балки миллийликни ҳам қамраб олган ҳолда маънавиятни бойитишга хизмат қилган.

Бундай кўрсатмалар исломга, ҳадиси шариф, шариат аҳкомларида ўз ифодасини топган. Умуман олганда оила муносабатлари маданиятининг шаклланиши ва ривожланиши тарихий илдизларида дунёвийлик билан асосланган.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида шунини айтиш мумкинки, оила ва никоҳ муносабатлари маданиятининг моҳияти оила тарихи никоҳ таҳлили дин фалсафаси бўйича оила тарихини, фанлар кесмида қатор тадқиқотлар амалга оширилган. Бу тадқиқотларларда келтирилган қўлёзма манбалар, тарихий бадий адабиётлар муҳим манба вазифасини бажаради. Исломгача оила тарихи, никоҳ тарихи муносабатлари аҳолини турмуш тарзи никоҳни исломдан олдинги, никоҳни исломдан кейинги турмуш тарзини ёритишда манбалар уларнинг солиштириш, диний ва фалсафий таҳлили объектив маълумотларни аниқлаш имкониятини беради. Манбалар асосида оила ва никоҳ тарихини ўрганиш, мамлакатимизда маҳаллий ва хорижий оила ва никоҳ турмуш тарзи ривожлантириш, янги лойиҳаларига асос бўлади. Шу моҳиятидан шу мавзусини ўрганиш ҳозирги глобал бугунги кунда муҳим ва долзарб аҳамиятга эга молиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Қаранг: Отахўжаев Ф. Никоҳ ва унинг ҳуқуқий тартибга солиниши. –Тошкент: Адолат, 1995. Б-19.
2. Бурхониддин Ал-Марғиноний. Ҳидоя. –Тошкент: Адолат, 2001. Т.1. ББ-647-648.
3. Қуръони карим Маъноларнинг таржимаси ва тафсири Абдулазиз Мансур. - Тошкент: Тошкент Ислом университети, 2007. 4- сураси, 19-оят.Б-80.
4. Ўша жойда. 24- сура, 32 –оят. Бу ердаги буйруқ қатъий эмас, балки мандубдир, яъни қилса савоб, қилмаса гуноҳ бўлмайди. Б-354.
5. Қуръони карим. 4- сура, 3 –оят.Б -77.
6. Қуръони карим. 4- сура, 24 –оят. Б-82.
7. Қуръони карим. 4- сура, 127 –оят. Б-98.

8. Қуръони карим. 4- сура, 22 –оят. Б-81.
9. Қуръони карим. 4- сура, 23 –оят. Б-81.
10. Бурҳониддин ал-Марғиноний. Ҳидоя. –Тошкент: Адолат, 2002. Т.1.Б -675.
11. Қаранг: Қуръони карим. Таржима ва тафсири муаллифи Абдулазиз Мансур. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2007. 24- сура, 32- оят. Б-354.
12. Қуръони карим. 4- сура, 3- оят. Б-77.
13. Қуръони карим. 4- сура, 24- оят. Б-82.
14. Қуръони карим. 4- сура, 127- оят. Б-98.
15. Қуръони карим. Таржима ва тафсири муаллифи Абдулазиз Мансур-Тошкент: - Тошкент: Тошкент Ислам университети, 2007. 2007. 24-сура, 32 оят - Б- 354